„PRIHOVÁRAM SA TI, JANKO MÔJ, KU SVIATKU...“ K OSLOVENIU V SLOVENČINE (A EŠTE ČOSI NAVYŠE)

MIRA NÁBĚLKOVÁ

Filozofická fakulta Univerzity Karlovej, Praha

NÁBĚLKOVÁ, Mira: “Here’s to you, dear Janko, on your birthday...” On the ways of addressing people in Slovak (and something over and above that). *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2019, Vol 70, No 3, pp. 627 – 651.

Abstract: Ján Bosák’s passing away before reaching of his 80th birthday has given an impulse for a reflection on the ways of addressing people in Slovak, with special regard to vocative and non-vocative forms of the name *Ján* [Slovak equivalent of John]. The attention is partially also given to comparison with Czech – in contrast to standard Slovak where vocative forms have declined similarly as in the dialects of Central Slovakia, the vocative forms in standard Czech are still alive. Besides the use of nominative hypocoristic/diminutive forms *Jano*, *Janko*, *Janík*, *Janičko* as common ways of addressing people, the study also mentions the use of a compound addressing with possessive pronoun in post-position (*Jano môj*, *Janko/Janík/Janičko môj*) which represents a specific substitute for the vocative forms in Slovak. In addition, the study deals with the vitality of vocative case in Slovak dialects and in common communication. It also offers a few probes into “textual life” of the historic vocative form *Jane*, especially in ethnoculturally rare Slovak midsummer songs (e.g. *Jane*, *Jane*, *Vajane*) and in the spiritual poetry of Ján Hollý.

Key words: Ján Bosák, Slovak language, vocative forms, neo-vocative, addressing, Slovak-Czech comparison, Slovak dialects, midsummer songs

Oslovenie *Janko môj*, ktorým si dovoľujem otvoriť text venovaný Jánovi Bosákovi k jeho nedožitému jubileu, nie je pôvodne moje. V sviatočne privrávavom textovom uložení ho možno nájsť v Slovenskom národnom korpuse, a čo i nebolo pôvodne smerované k nemu, chcem mu ho teraz poslať touto cestou. Že by sa mu isto páčilo, trochu starosvetské, z Krás Slovenska.¹ Aj že by sa usmial, keď by mu zaznelo nezvyčajne – sama som ho takto, *Janko môj*, nikdy neoslovila. A pritom sa mi za dlhé roky, čo sme spolu prežili v našej jazykovednej práci² i mimo nej, na rozličných

¹ Prevzaté jubilejné privravenie pochádza z „jánskych“ priateľských veršikov Jána Bojmíra k Jánovi Halašovi, fotografovi slovenskej prírody a ľudí (synovi Andreja Halašu), k jeho 70. narodeninám. Je v nich i takáto strofa: „Janko môj, priateľ môj, ešte sa nestmieva, / nad horou zlatý deň spokojnosť previeva. / Naber si, načri z nej a ďalej rozdávaj. / Taká Ti povinnosť, také sú Ti práva, / len ten je bohatý, kto si nič nenechá / z toho, čo vlastnému srdcu je potecha.“ (Krásy Slovenska, 1963, ročník 41; cit. podľa SNK prim-8.0-public-sane).

² Od prvého dňa v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV som s Jánom Bosákom sedela v jednej miestnosti a v značnej miere práve cez neho som spoznávala svoje prvé pracovisko. Spolu sme pracovali na krásnom projekte *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (Horecký, Ján – Buzássyová, Klára

kultúrnych podujatiach, výletoch, brigádach či vzájomných návštevách, prišlo obrátiť k nemu nespočetnekrát. Nevie, či sa niekde stretal s takýmto oslovením, možno sa mu tak niekedy privrávala mama... Chcela by som sa trochu (medzi iným) pristať pri tejto podobe oslovenia prítomnej v našom čase v literárnych textoch a v istom rozsahu aj v bežnej komunikácii – pri zloženom oslovení s postponovaným privlastňovacím zámenom *môj* ako oslovovacím exponentom (*syn môj*, *Janko môj*). Patrí ako celok k jazykovým prostriedkom, ktoré vystupujú v osobitej zástupnej funkcii k zaniknutým tvarom vokatívu. Jazykovedná literatúra ponúka opis historického ústupu vokatívnych tvarov v strednej slovenčine (pri čiastočnom zachovaní vokatívu v západných i východných nárečiach)³ a fungovania nominatívnych tvarov vo funkcii oslovenia v spisovnom jazyku.⁴ Sporadicky sa pritom uvádza, že oslovovací nominatív neraz vystupuje v sprievode oporných slov, medzi nimi zámena *môj*, pomáhajúcich menu naznačiť a plniť funkciu oslovenia.⁵

Problematiku oslovenia prislúchajúcu ako celok do sféry pragmatiky, vyjadrovania vzťahov v širokom spektre komunikačných sfér s rozptylom od formálnych situácií po najosobnejšie medziľudské kontakty, možno uchopiť a opísať vo všeobecných ustálených charakteristikách rečovej etikety. Ako hovorí Oľga Sabolová v štúdiu *Oslovovanie v slovenčine*, „oslovenie patrí k špecifickým výrazovým črtám jednotlivých jazykov“ (Sabolová, 1983, s. 462) – vzhľadom na medzijazykové diferencie je potom poučenie o modeloch oslovenia, späté v rámci kategórie honoratívu aj s otázkou tykania/vykania, osobitne dôležité pri osvojovaní si cudzieho jazyka

– Bosák, Ján a kol., 1989), bola som v „jeho kolektívoch“ riešiacich grantové úlohy *Slovenčina na konci 20. storočia – zmeny v jej systéme, normách a funkciách*, *Prevzaté slová v súčasnej slovenčine a Inovačné procesy v slovnej zásobe súčasnej slovenčiny*, neskôr sme spolu boli aj v tíme *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (spomeniem tu aspoň jeho dôležité práce týkajúce lexikografických kvalifikátorov, Bosák, 2008a, 2009). Odborné záujmy sa nám prekrývali v rozličných smeroch, v oblasti dynamiky slovnej zásoby a s ňou späté témy variantnosti (Bosák, 2008b, 2010a, 2010b) či v širokej sfére výskumu kontaktov a konfrontácie slovanských jazykov, špeciálne slovenčiny a češtiny (Bosák, 1988), kde osobitne treba pripomenúť jeho editorský zástoj pri príprave kompendia *Slovenský jazyk. Najnowsze dzieje języków słowiańskich* (1998) s prospechom stále využívaného aj pri výučbe slovenčiny v zahraničí.

³ Pozri napr. štúdiu Eugena Paulinyho s názvom *Zánik vokatívu v slovenčine* (Pauliny, 1966; porov. aj jeho opis spolu s obrazom rezíduí vokatívu v slovenských nárečiach v monografii Pauliny, 1990).

⁴ Oslovovacím nominatívom s rozličnými komunikačnými funkciami sa zaoberal František Miko vo viacerých prácach (Miko, 1960, 1961, 1962).

⁵ Formuluje to napr. Jozef Ružička v texte zaoberajúcom sa gramatickou stavbou slovenčiny z hľadiska (slovensko-českých) prekladateľských potrieb: „Jednoslovné oslovenie – okrem oslovenia vlastným menom – je v slovenčine pomerne veľmi zriedkavé“ (Ružička, 1960, s. 82). Pritom medzi slovami, ktoré sa v oslovení pridávajú k podstatnému menu „priam ako intonačná opora“, spomína J. Ružička aj zámeno *môj*. V knihe *Rod, číslo a pád podstatných mien* uvádza František Miko oslovenia typu *brat môj* medzi viacslovnými (aj jednoslovnými) oslovovacími paralelami ku konkrétnym reliktným starým vokatívny tvarom: „Pozostatky starého vokatívu (*bratu*, *bratku*, *človeče*, *chlapče*, *chlape*, *kmotre*, *otče*, *pane*, *priateľu*, *synku*, *švagre*; *Bože*, *Duchu*, *Ježišu*, *Kriste*) majú vedľa seba dublety vo zvyčajnom tvare (*Brat môj! Pán brat! Chlapec! Kmotor! Švagor! Otec! Mladý pán! Priateľ môj! Syn môj! Synak! Ježiš môj!*)“ (Miko, 1962, s. 103).

(pozri napr. Pekarovičová, 2004, s. 142 – 146). Je však zrejmé, že prijateľné či najvhodnejšie oslovenie v konkrétnych situáciách vystupuje neraz ako aktuálny či trvalejší komunikačný problém aj pre rodených hovoriacich.⁶ Môže ísť o otázku situáčnej primeranosti výberu z ponuky jestvujúcich oslovení, no aj o skutočnosť, že nie vždy sú v uzuálnej ponuke také oslovenia, ktoré dostatočne zodpovedajú nastaveniu hovoriaceho ku komunikačnému partnerovi. Predo mnou tak vystupuje meno *Ján* – v jeho oficiálnej formálnosti aj v hypokoristických, deminutívnych modifikáciách *Jano*, *Janko*, *Janík*, *Janíčko*, kde každá z nominatívnych podôb mena pri využití v oslovení môže vniesť do komunikácie niečo potenciálne nechcené. Úradná forma *Ján* (v porovnaní napr. s menami *Peter*, *Miloš*, *Štefan* a i.) vyššiu formálnu strohosť či aj vznešenú biblickosť, hypokoristické podoby zase istú mieru familiárnej tvrdosti či naopak mäkkosti, vyššiu, než možno povedzme chcieť. Treba však poznamenať, že vnímanie pragmatickej hodnoty rozličných podôb mien môže byť z hľadiska ich uplatniteľnosti v konkrétnom vzťahu či v konkrétnej situácii individuálne, subjektívne, ovplyvniteľné okrem iného aj podobou oslovenia istej osoby bežnou v jej rodinnom, priateľskom či pracovnom spoločenstve.

Pred ďalším rozvíjaním témy uzuálnych, bežných oslovení v slovenčine do-
tknem sa v texte venovanom Jánovi Bosákovi aspoň v pol slove tej formy kolegiál-
no-priateľského oslovenia, ktorú sme si boli zvolili my – asi aj preto, že popri slo-
venskej lektúre mali sme obaja, absolventi slovakistiky a rusistiky (pravda, v istom
časovom rozstupe), aj ruskú. Volala som ho *Jan*,⁷ v protismere sa mi dostávalo
oslovenia *Mir*.⁸ Myslím aspoň, že možno uvažovať o inšpirácii ruštinou – oslovením
tým tvarovým typom, ktorý sa v ruštine nazýva novým vokatívom (neovokatívom).⁹
Iná možnosť by bola zvažovať intralingválnu oporu takýchto oslovení v existencii
skrátenejších či nulových vokatívov v slovenských nárečiach, ktoré nachádzame v dia-

⁶ O váhaniach, overovaniach, zhodách a rozdieloch vo vnímaní jednotlivých podôb oslovení u rozličných nositeľov jazyka možno nájsť doklady napr. v internetových diskusiách – v nich sa ukazuje, do akej miery je výber oslovenia predmetom vedomej metajazykovej či metakomunikačnej činnosti, jazykového manažmentu.

⁷ Ján Bosák nebol v čase nášho spoločného života-bytia v Jazykovednom ústave L. Štúra jediným Jánom (spomeniem aspoň: Ján Horecký, Ján Kačala...), iba jeho som však oslovovala po mene.

⁸ Oslovenie *Mir* (na rozdiel od *Jan*) máme aj publikačne doložené – oslovil ma raz takto v Jazykovednom časopise: „Milá Mir! Podľa mňa sú Ti vzdialené vypočítavania a sumarizácie vedeckej práce [...]“ (Bosák, 2006, s. 72).

⁹ V ruštine, kde tak ako v slovenčine ustúpili staré vokatívne formy (pozri napr. kapitolu *Ztráta/zachování vokativu* v práci Heleny Běličovej; 1998, s. 33 – 35), v súčasnej komunikácii bežne vystupuje oslovenie novšieho typu *mam* k apelatívu *mama*, *Saš* k propriu *Saša*. O novom ruskom vokatíve existuje bohatá literatúra, pozri napr. štúdie Lillian A. Parrottovej (Parrott, 2010), Michaila Danieľa (Daniel, 2008, 2009; porov. aj jeho recenziu publikácie z r. 2013 *Vocative! Addressing between system and performance*) či Laury Jandovej (Janda, 2019, s. 381 – 394). Atribút „nový“ tu treba vnímať relatívne, v pomere k starým slovanským tvarom vokativu – využitie neovokativu možno v ruských textoch sledovať od 19. storočia. Ako uvádza M. Daniel, vokatívne podoby tohto typu pritom majú korešpondenciu (či predobraz) v niektorých ruských nárečiach (Daniel, 2009, s. 226 a n).

lektologických a historickovývinových opisoch aj v novších štúdiách venovaných otázke vokatívu a ktorých existencia sa odráža aj v rozličných skrátených podobách oslovenia v štandardnej variete slovenčiny (pri dvojslabičných menách sa zachytáva prítomnosť skrátených vokatívov typu *Haň*, *Zuz* v sotáckych nárečiach, od trojslabičných mien sú vokatívy typu *Heľen/Heľeň* územne rozšírenejšie (pozri Štolc, 1974; Atlas slovenského jazyka II, 1981; Pauliny, 1990; Slančová – Sokolová, 1998). Oslovovacia osobitosť v našej vzájomnej komunikácii, ktorej možno pripísať idiolektálny či úzky sociolektálny charakter, by som vari ani nespomínala, keby sa neukladala do širšej témy, ktorej aktuálnosť vo vzťahu k slovenčine vyzdvihli Daniela Slančová a Miloslava Sokolová (1995, 1998; porov. aj Hrubaničová, 2013). Ide o problematiku pohybu vo sfére oslovení, konkrétne o skutočnosť, že hoci v slovenčine, podobne ako v rozličných iných jazykoch, staré podoby vokatívu zanikli, resp. do spisovného jazyka (až na istý súbor petrefaktov) neprešli, oslovovacia komunikačná potreba nezanikla a aktivuje popri využití nominatívu¹⁰ aj oslovovacie formy s viacerými podobami vokatívnych exponentov. Popri živých nárečovo ukotvených podobách sa ako vokatív, ktorý by sme v kontexte reflexie pohybov v iných jazykoch mohli nazvať aj neovokatívom, spomínajú osobitne apelatívne aj propriálne tvary s i-ovým vokatívnym exponentom – feminína typu *mami*, *Evi*, *Heli*, *Lubi*, *Soni*, maskulína *oci*, *tati*, *Lubi*, *Robi*. Možno stretnúť aj obojrodové vokatívne tvary ako *Ľubi* k menu *Ľuba* aj (menej často) k menu *Ľubo*.¹¹ Otázka napr. je, do akej miery sa

¹⁰ V štúdiu sa formulačne pridžiam tradičného pohľadu na využívanie nominatívnych tvarov vo vokatívnej funkcii. Treba však poukázať na existenciu legítimnej alternatívnej interpretácie, ktorá aj pre súčasnosť počíta s existenciou vokatívu, t. j. so súčasnou existenciou vokatívnych tvarov zhodných či homonymných s tvarmi nominatívu – podľa nej prišlo aj v tomto prípade, tak ako pri iných historických tvarových zmenách, k vnútroparadigmatickému analogickému vyrovnaniu vokatívu s nominatívom (podporovanému o. i. širšou tendenciou k odstráneniu morfológických alternácií), pričom funkcia vokatívu ostala nezmenená (Kralčák, 2010; Múcsková, 2011). Možno na okraj pripomenúť, že vypustenie vokatívu zo substantívnej paradigmy, ako to napr. na začiatku 30. rokov odporúčal Belo Letz (Letz, 1935/1936, s. 205) a ktoré je v súčasnosti „učebnicovou realnosťou“ (Kačala, 1991; porov. aj Sokolová, 2007), nie je vo všetkých súvislostiach a všeobecne uplatňované, ako to ukazuje napr. formulácia Agáty Karčovej: „Do systému pádov v morfológickom značkovani menných slovných druhov bol zaradený aj vokatív. Analýza väčšieho množstva slovenských textov ukazuje, že vokatív nevymizol úplne a pri našej snahe o úplnosť a presnosť bolo opodstatnené jeho opätovné zaradenie do systému pádov“ (Karčová, 2008, s. 288). Pravda, tu sa skôr odkazuje na existenciu tvarov s vokatívnym exponentom.

¹¹ Súhlasne s D. Slančovou a M. Sokolovou (Slančová – Sokolová, 1998, s. 201) možno poukázať na nižšiu komunikačnú potrebu tvarov s týmto vokatívnym exponentom v mužskom rode, keďže samy maskulinne hypokoristické formy so slabou rodovou morféomou *-o* už formálne odlišujú podoby s primárne pomenovacou funkciou (*Ľubomír*) od primárne oslovovacích hypokoristických podôb (*Ľubo*). Pri trichotómii úradná podoba mena – hypokoristikum – vokatív („neovokatív“) zachytávajú D. Slančová a M. Sokolová aj istú funkčnú trichotómiu: „Úradné podoby *Jana*, *Jaroslav* majú primárne pomenovaciu funkciu, len zriedkavo sa využívajú v oslovovacej funkcii, podoby *Janka*, *Jaro*, *Jarko* majú primárne oslovovaciu funkciu, ale používajú sa aj v pomenovacej funkcii, podoby *Jani*, *Jari* sa využívajú len v oslovovacej funkcii“ (Slančová – Sokolová, 1998, s. 202). O silnej oslovovacej funkcii hypokoristik píše M. Sokolová aj v monografii *Nový deklinatívny systém slovenských substantív* (Sokolová, 2007). Napokon, ako sa na rozličných

v komunikácii popri bežnej vokatívnej forme *Jani* [Jaňi] mena *Jana* uplatňuje aj *Jani* [Jaňi] ako vokatív hypokoristika *Jano*.¹² Pri celkovom pohľade na fungovanie jazykových prostriedkov s vokatívnym exponentom v súčasnej slovenčine s presahom za hranice spisovného jazyka sa ukazuje, že „charakteristickým vokatívnym exponentom ženských osobných a príbuzenských mien sú koncovky *-i*, *-o*, *-o*; pri mužských menách sú to koncovky *-i*, *-u*“ (Slančová – Sokolová, 1998, s. 217).

V štúdiu *Vokatív ako kontaktný jav* upriamujú D. Slančová a M. Sokolová pozornosť na „kontaktnosť“ vokatívu v dvoch smeroch: v motivačnej rovine možno vokatívy tohto typu vnímať ako výsledok kontaktov slovenčiny s inými jazykovými systémami (maďarčina, nemčina, novšie aj angličtina – češtinu, kde možno rovnako počítať s interlingválou motiváciou, nevynímajúc¹³), z funkčného hľadiska zase predstavuje vokatív prostriedok kontaktného apelu, nadväzovania a udržiavania komunikačného kontaktu (Slančová – Sokolová, 1995, s. 142).

Takáto dvojakoť môže vystúpiť aj pri iných typoch oslovenia. Popri odkazoch na interlingválou motiváciu pri neovokatívach na *-i* nájdeme v literatúre dotýkajúcej sa jednotlivých podôb oslovenia v slovenčine aj zmienku o inojazyčnej opore pri

miestach pripomína, podobu slovenských hypokoristik typu *Jano*, *Mišo* a aj deminutív ako *Janko*, *Janičko* umožnil zánik morfolologickej funkcie morfémy *-o* ako starého vokatívneho exponentu pri skloňovaní pôvodných a-kmeňov a jej „uvolnenie“ na slovtvorné využitie pri tvorbe nových mien. Pozri Pauliny, 1966, 1990, s. 38 (doloženosť mien na *-o* od 13. storočia uvádza ako možnosť datovať už pred tohto času proces zániku vokatívu v strednej slovenčine); Žigo, 2006; Sokolová, 2007; téma je prítomná aj pri spracovaní pohybov vo vokatívnej sfére iných jazykov, porov. napr. štúdiu *Vocative for nominative* (Stifter, 2013). V češtine, kde sú vokatívy na *-o* stále živé, pri slovensko-českých medzikultúrnych kontaktoch vystupujú slovenské hypokoristické podoby tohto typu, osobitne tie, ktoré sa stali súčasťou umeleckého mena (*Janko Král*, *Janko Jesenský*, *Fraňo Král*, Ľudo Ondrejov, Ľudo Zúbek, *Fraňo Štefunko*, *Laco Novomeský*, *Laco Deczi*, *Laco Lučenič*, *Paľo Habera*, *Janko Lehotský*) ako cudzorodý element a v textoch ich často stretávame v nesklonnom tvare: *Takže dnes už v čítankách človek nenajde ani zmienku o knihe „Děti Čenkové“ od Fraňo Krále* (<https://www.denik.cz>); *Spolupracoval s Jankem Ledeckým, Jiřím Suchým a Miro Žbirkou* (<https://www.reflex.cz>); *Těšit se můžeme například na Richarda Krajčá, Matěje Rupperta, Bohouše Josefa nebo Laco Lučeniče* (<https://musicserver.cz>). Na druhej strane si nesklonované a skloňované uplatnenie mien tohto typu (s uplatnením či neuplatnením hláskoslovných slovenských špecifik) aj konkuruje, napr. *Který song od Palo Habery a skupiny TEAM máte radši?* (<https://www.facebook.com/ticketlive.cz>) – *Kdysi kdosi volal do rádia a přál si zahrát píseň od Pala Habery* (<https://neviditelnypes.lidovky.cz>); *Pochvala od Paľa Habery je opravdu veľmi vzácná* (<https://tn.nova.cz>).

¹² Medzi viacerými vokatívmi na *-i* ju napr. ako kontaktný jav uvádza Jozef Štolc v štúdiu *Vokatív v slovenských nárečiach*: „Vo východoslovenskej oblasti a na slovensko-maďarskom jazykovom pomedzí, ale aj inde najmä v mestách, sa vyskytovali a ešte aj teraz vyskytujú osobné mená vo forme na *-i* prevzatej z maďarčiny: *Feri*, *Pali*, *Jani*, *Laci*, *Đuri*, v severnom Šariši aj *Juri*, *Ferdi* (=Ferdinand)“ (Štolc, 1974, s. 194).

¹³ K interlingválnej motivácii ako jednému z typov motivácie v slovnej zásobe pozri Ološtiak, 2011. Obraz interlingválne a intralingválne motivovaných skupín českých hypokoristik tohto typu podáva Miloš Dokulil v štúdiu *Domácké podoby rodných a příbuzenských jmen na -i (y)* (Dokulil, 1976). Pravda, v češtine novšie hypokoristické podoby využité vo funkcii oslovenia („omezujú sa prevážnou väčšinou na oslovenie“) koexistujú s vokatívmi, ktoré sú v češtine živé. M. Dokulil uvádza napr. oslovovalie feminínne paralely *Jani*, *Vlasti*, *Růži* – *Jano*, *Vlasto*, *Růžo* a podobne maskulínne oslovenia *Břeti*, *Svati* – *Břeťo*, *Sváťo*.

osloveniach typu *Janko môj* – o cudzom vplyve tu napr. v kapitolke venovanej prívlastňovacím zámenám vo svojej *Rukováti* hovorí Samo Czambel¹⁴ (porov. Chomová, 2011, s. 214). Aj bez plného stotožnenia sa s predstavou o interlingválnej podmienenosti oslovení typu *Janko môj* možno v oboch spomenutých prípadoch vidieť napĺňanie existujúcej funkčnej potreby špecifickými podobami oslovenia s prítomnosťou oslovovacieho exponentu odlišujúceho ich od pomenovacieho nominatívu.¹⁵ Osobitý typ interlingválnej motivácie vystupuje pri časti hypokoristík typu *Jano* s primárne oslovovacou funkciou (pozri vyššie), kde na hláskotvornú podobu *Đuro, Fero, Laco, Lajko, Pa'lo, Ša'no* a i., odlišnú od predpokladanej stavby vyplývajúcej zo základovej podoby mena, vplývala maďarčina (Bartko, 2007; Đurovič, 2009).

Oslovenia ako prostriedok nadväzovania a udržiavania kontaktu a „nuansovania“ signalizácie vzťahu komunikačných partnerov predstavujú mimoriadne významnú súčasť našej komunikačnej každodennosti – odrážajú sociálne roly účastníkov komunikácie, mieru vzájomného poznania, odstupu či dôvernosti, familiárnosti a pri existujúcej variabilite ponúkajú možnosť vyjadrovať aj ich vývinovú a situačnú premenlivosť. V oslovení sa realizuje vzťah autora prehovoru k adresátovi „na osi oficiálnosť – neoficiálnosť (intímnosť), nadradenosť – podradenosť a pozitívny – negatívny vzťah“ (Slančová – Sokolová, 1998, s. 214), pričom aj v rámci nemennej rozloženosti rolí (rodič – dieťa, učiteľ – žiak, nadriadený – podriadený, priateľskí či manželskí partneri) umožňuje naznačovať a vnímať rozličné menlivé sprievodné okolnosti komunikácie. Najväčšiu variabilitu situačne diferencovaných oslovení možno očakávať v komunikácii blízkych osôb v súkromných prejavoch.¹⁶

¹⁴ S. Czambel tento typ oslovenia s využitím zámena neodporúča: „Zámeno *môj* sa javí aj bez významu prisvojovacieho, menovite pri oslovovaní: *Priateľko môj! Pane môj!* Aj ináčej: *Bože môj, Kristu môj* atp. Je to cudzí vliv, ale ten zvyk sa ujal i v reči ľudu. Po slovensky je lepšie bez *môj*: *Priateľko! Pane! Drahý Priateľ! Ctený Pane!*“ (Czambel, 1915, s. 162 – 163). O aký vplyv ide, Czambel explicitne nehovorí, mal však asi na mysli vplyv maďarských oslovení s koncovou prívlastňovacou morféomou *-m* s významom „môj“. V knihe *Slováci a ich reč* (Czambel, 1903, s. 131) aj v rozsiahlom úryvku z nej publikovanom v Slovenskej reči sa napr. v slovenskom kontexte (pravda, bez naznačenia daných súvislostí) spomínajú maďarské príbuzenské pomenovania *ocsém* (môj mladší brat), *bátyám* (môj starší brat) (Czambel, 1936 – 37, s. 116); porov. aj oslovenie tohto typu *édesanyám* zachytené v slovenskom prieskume (Slančová – Sokolová, 1998, s. 220). Akže aj mal na mysli iný cudzí vplyv, s podpornou prítomnosťou maďarských (hoci typologicky odlišných) oslovení sa iste dá v uhorskej jazykovej situácii počítať. V súvislosti so Samom Czambelom možno pripomenúť, že Ján Bosák sa Czambelovmu dielu venoval vo viacerých štúdiách, napr. v texte *Samo Cambel v Slovenskej reči* (2003) aj v dávnejších prácach zameraných na Czamblovu kodifikáciu ako syntézu, ktorá stojí na začiatku ustálenia súčasnej spisovnej slovenčiny: *Sociolingvistický pohľad na kodifikáciu Sama Cambla (1856 – 1909)* (1993) či *Sociolingvistické aspekty jazykovej situácie na prelome 19. a 20. storočia* (1999).

¹⁵ Porov. formuláciu „Za kompenzáciu vokatívu v stredoslovenských nárečiach možno pokladať frekventovaný oslovovací typ *Marka moja*“ v poznámke k mapovaniu geograficky diferencovaných podob oslovenia (Slančová – Sokolová, 1998, s. 220).

¹⁶ „Stupeň variabilnosti oslovenia závisí jednak od toho, či je adresát známy alebo neznámy, a jednak od štylistického zaradenia prejavu: čím je prejav štylisticky nižší, tým je oslovenie variabilnejšie,

Ako je známe a ako už bolo naznačené, v slovenskej komunikácii sa apelatívne aj propriálne oslovovalie formy na základe historického ústupu špecifických vokatívnych tvarov veľmi často tvarovo zhodujú s nominatívnymi pomenúvacími formami, vzhľadom na existenciu a komunikačnú aktivnosť oslovení s vokatívnymi exponentmi nejde však pri osloveniach a nominatívnych tvaroch o úplne sa prekrývajúce množiny. Ak si predstavíme široké spektrum vzťahov a hypotetických komunikačných situácií, do ktorých sa dostáva každý z nás, je zrejmé, ako sa v priebehu života a aj v priebehu jedného dňa stávame adresátmi oslovení v rozličných permutáciách, pričom pri oslovení rodným menom hrá v súvislosti s otázkou potenciálneho uplatnenia vokatívnych foriem úlohu aj podoba rodného/krstného mena a miera jej poddajnosti „vokatívnej modifikácii“. Podobne aj pri osloveniach apelatívami vstupujú do hry popri jednoslovných nominatívnych osloveniach aj oslovovacie spojenia s propriom – a úlohu hrá aj existencia či neexistencia petrifikovanej vokatívnej podoby s tým či oným potenciálne využiteľným štýlovo-pragmatickým zafarbením.

Možno si nám v tomto smere, skôr než sa prenosieme do propriálnej oblasti, výberovo predstaviť hŕstku apelatívnych, v tom aj hypokoristických oslovení, ktoré by sa v tom či onom čase tými či inými komunikačnými partnermi hypoteticky boli mohli uplatniť aj vo vzťahu k nášmu jubilantovi – v rodinných vzťahoch napr. *synček*, (mimo vlastných príbuzenských pomenovaní *zlatúšik*), *otecko*, *oco*, *ocko*, *ocík*, *oci*, *tatík*, *tati*, *apa*,¹⁷ *starý otec*, *švagre*; *syn môj*, *synček môj*, *otec môj*; *milý zať*, *milý švagor* a i.; v širšom spoločenskom uložení *kamarát*, *priateľu*, *sused*, *susedko*, *občan*, *súdrh*, *pane*, *pán sused*, *pán kolega*, *pán doktor*, *pán docent*, *pán redaktor* a mnohé iné. Samo predstavovanie si situácií oslovenia ukazuje, o akú bohatú variácie, varietne aj socio-, familio- či idiolekticky zvykovo diferencovanú sféru ide. Nie je tu našim cieľom nazerať za opony, čo ako kde sa reálne uplatnilo či uzualne uplatňovalo. Len ešte vari v súvislosti s reziduálnymi vokatívnymi tvarmi prítomnými aj v našom čase ako *otče*, *synu*, *synku*, *bratu*, *bratku* či *švagre* možno spomenúť, že ich prípadné využitie v bežnom živote vnáša do komunikácie špecifické zafarbenie, ktoré sa, pravda, v konkrétnom familiiolekte môže aj stierať.¹⁸ Špecifickú otázku

pestrejšie (ide o oblasť súkromných, neverejných, familiárnych, hovorových textov) a naopak (verejné, oficiálne prejavy). Najväčšia paleta oslovení je pri kombinácii adresát známy – súkromný prejav, najmenšia pri kombinácii adresát neznámy – verejný prejav“ (Sabolová, 1983, s. 464).

¹⁷ Širšie spektrum pomenovaní/oslovení *otca* možno nájsť napr. v porovnávací koncipovanej štúdii Márie Ivanovej-Šalingovej *O príbuzenských názvoch v slovenčine a češtine* – zaujímavé sú aj im pridelené suprasegmentálno-štylistické hodnotenia: fam. *otecko*, *oco*, *ocko*, *ocino*, *ocinko*, *ocík*, *ofo*, *otko*; hovor. *tato*, *tata*, fam. *tatko*, *tatulo*, *tatuš*, *tatušo*, *tatuško*, zried. *tatík*; fam. *ňaňo*, *ňanko*, *ňaniček*, *ňaničko*, *ňaňuško*; zastar. *apa*, *apo*, fam. *apko*, *apik*, *apuš*, *apuško* (Ivanová-Šalingová, 1977, s. 361). S povolením nahliadnutia do rodinného života Bosákovcov možno tu spomenúť, že Ján ako starý otec bol si pre vnučku Agátku vybral ako vlastné pomenovanie aj oslovenie (generačne posunuté) slovo *apa*, nasýtené rodovými asociáciami.

¹⁸ Porov. formuláciu v Morfológii slovenského jazyka: „Tvary vokatívu na *-e*, *-u* majú žartovné, intímne, familiárne alebo ľudové zafarbenie (napr.: *kmotre*, *švagre*, *synku*, *bratku*), slávnostné zafarbenie

predstavuje oslovenie *pane*, pozoruhodne rozdielne reflektované v slovenskej lingvistickej literatúre. Zaujímavé je aj v porovnaní s češtinou. Kým v češtine je vokatívna podoba *pane* bežne uplatniteľná v jednoslovnom oslovení aj v spojení s apelačným či propriom – priezviskom (*pane doktore, pane Nováku*),¹⁹ v slovenčine sa v druhom z uvedených prípadov využíva dôsledne nominatívny tvar oboch pomenovaní (*pán doktor, pán docent, pán Bosák*). Pri samostatnom vokatívnom oslovení *pane* môžeme pozorovať isté váhania o prijateľnosti jeho uplatnenia na strane používateľov jazyka a aj priam protichodné vyjadrenia jazykovedcov v tomto smere.²⁰ V súčasnej komunikácii sa však využíva a nájdeme naň dostatok dokladov aj v literatúre.²¹

AKO OSLOVIŤ JÁNA PO MENE

Vznešené biblické meno *Ján* pochádza z hebrejského Jochanán (Boh je milostivý). Na Slovensku dlhodobo predstavovalo „najdávanejšie“ meno, ako to dokladajú nielen novšie štatistiky, ale aj dávne explicitne formulované svedectvá.

Zaujímavé aj pôvabné formulácie v tomto smere nájdeme u Jána Kollára v jeho *Poznamenaniach a pojednaniach* k druhému dielu *Národných spievaniek*. Kollár spomína obľúbenosť mena *Ján* v spievankách aj v slovenskom živote vôbec, keď

(napr.: *Pane!*, Vážení pane!, *Majstre!*, *Priateľu!*) alebo archaický, archaizujúci ráz (napr.: *Výkupiteľu, Hospodine, kresťane, milý priateľu, drahý priateľu*)“ (1966, s. 85).

¹⁹ K problematike oslovenia tohto typu existuje v češtine bohatá literatúra – aj vzhľadom na to, že v komunikácii existuje tendencia uplatňovať vokatívny tvar len v prvom člene spojenia. K téme vokativu v češtine pozri napr. Mathesius, 1932; Svobodová, 1987; Čmejrková, 1996; Šimandl, 2000; Martinová, 2013; Hrdlička, 2015; Karlík, 2017; Kopřivová, 2018; obsiahly aktuálny pohľad aj s bohatou literatúrou podáva diplomová práca Lucie Janků *Vokativ v češtině* (Janků, 2016). Morfologickým osobitostiam českého vokativu venoval pozornosť David Short aj v porovnaní so slovenčinou (Short, 1996).

²⁰ V ostrom protiklade voči predchádzajúcim vyjadreniam (Czambel, 1902; Mihál 1932/1933 a i.) aj nasledujúcim formuláciám (Slančová – Sokolová, 1998; Vaňko, 2010), počítajúcim s existenciou samostatného oslovenia *pane*, stojí názor Eugena Paulinyho z polovice 20. storočia, že „nikde sa v živej spisovnej slovenčine nevyskytuje vokatív *pane* ako plnovýznamné oslovenie osoby mužského pohlavia“, argumentovaný v štúdiu *Oslovenie „pane“* (Pauliny, 1949). Zaujímavé je, že v novších prácach sa zmienky o využití vokativu *pane* uvádzajú v súvislostiach so zmenenými sociálnymi podmienkami (Slančová – Sokolová, 1998), resp. zakomponované do štúdie zameranej na dynamiku v pádovej a predložkovej sústave súčasnej slovenčiny (Vaňko, 2010). Samostatná nominatívna forma *pán* sa neuplatňuje, vystupuje v spojeniach s apelačným alebo propriom (*pán docent, pán Bosák*). Samostatné vokatívne oslovenie *pane* vo vzťahu k neznámej mužskej osobe mám si napr. ja v osobnom úze, no drobný prieskum medzi študentmi naznačil, že sa mu v komunikácii skôr vyhýbajú. Oslovenia typu *pán môj* či *pánko môj* (k deminutívnej podobe pozri Balážová, 2010), ktoré bohato dokladá Slovenský národný korpus, sú v porovnaní s oslovením *pane* výrazne príznakové, podobne ako aj oslovenie *milý pane*.

²¹ Napr.: *Obávam sa, že je to vážne, pane* (Peter Karvaš); *Kolko je hodín, pane?* (Klára Jarunková); *„Samozrejme, pane,“ vrchný sa dôstojne uklonil* (Ladislav Ťažký); *„Prosím vás, pane, predsa si nebudete v Slnecnej nálade objednávať niečo také obyčajné a prízemné, ako je kola!“ usmievavo povedala čašníčka* (Daniel Hevier); *Iý ste kúzelník, pane? Alebo šašo, pierot, harlekýn?* (Rút Lichnerová) a i.

v úvode kapitolky nazvanej *Miláčkowná slova a věci* (*Lieblings – Sachen*) v danej súvislosti hovorí:

„W pjsnjch slowenských nalezáme šlepege a důkazy toho, že se náš lid k gistým věcem se zvláštnj láskau nese a nachyluge, takowé při každé příležitosti opětu-ge, gako wzory a representanty všech ostatnjch ge považuge a gakoby za swé miláčky ge deržj. Takowá miláčkowská slova gsau: / mezi gmény mužskými – Jan, Janko; / ženskými – Ana, Anička, Hanička [...]“.

K menu *Ján* sa po uvedení miláčkovných/miláčkovských slov z iných oblastí (farba, oči, vtáky, strom, rieka, mesto, remeslo, jedlo) ešte vracia:

Gméno Jan Janjček tak milé gest Slowákům, že we zpěwjch wůbec často mjsto Milého, Milence a fragera se užjwá a stotožňuje: a prawě tak i gméno Ana Anička neznamená w pjsnjch gistau osobu, ale wůbec Milenku, aneb aspoň pannu, děvče. Tak, ať z mnohých příkladů gen geden přivedeme, onná pjsěň:

Nič si ty Anička, nič si ty nemysli,

Len si ty Janjka ku srdcu pritisni.

stogj w giných Rukopisech takto:

Nič si ty děvčatko, nič si ty nemysli,

Len si ty Milého ku srdci pritisni.

[...] Gméno Jan u Slowáků gest nayobyčejněgšj, tak že pro časté slyšenj tohoto gména Němci w Pešti každého Slowáka z hornjch stran příslého Jano nazjwagj“ (Kollár, 1835, s. 468 – 469).²²

Analogickú informáciu o rozšírenosti mena *Ján* nájdeme aj v diele *Prostonárodnie obyčaje, povery a hry slovenské* Pavla Dobšinského: „Najobľúbenejšie a najzvyčajnejšie mužské krstné meno je rozhodne a jedine Ján, Jano, Janko, Janík, Janiček [...]“.²³ Z odkazov na status mena v slovenskom prostredí možno

²² Porov. preklad do slovenčiny: „Miláčikovné slová a věci (Lieblingssachen) / V slovenských piesňach nachádzame stopy a dôkazy toho, že náš ľud sa k istým veciam so zvláštnou láskou nesie a nachyluje, také pri každej príležitosti opakuje, za vzory a reprezentantov všetkých ostatných ich považuje a ako by za svojich miláčikov ich pokladá. Také miláčikovské slová sú / medzi menami mužskými: Ján, Janko, / medzi menami ženskými: Anna, Anička, Hanička [...] Meno Ján, Janiček také milé je Slovákom, že v spevoch vôbec často namiesto milého, milenca a frajera sa uživa a s ním sa stotožňuje [...]“ (Kollár, 1953; http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1097/Kollar_Narodnie-spievanky-Poznamenania-a-pojednania).

²³ V širšom kontexte s ďalšími mužskými aj ženskými menami v oficiálnej i hypokoristickej podobe to vyzerá takto: „Najobľúbenejšie a najzvyčajnejšie mužské krstné meno je rozhodne a jedine Ján, Jano, Janko, Janík, Janiček; za ním idú mená: Andreas, Andráš, Andrej, Ander, Andrik, Ondráš, Ondrej, Ondrik; Daniel, Dano, Dančo, Danko, Daník; Pavel, Paľo, Paľko, Palík; Matej, Matejko, Mat’ko, Macko, Macík; Jozef, Jožo, Jožko; Georgiust. j. Juro, Jurko, Jurík, Ďurko, Ďurík; Jakub; Kubo, Kubík; Michal, Mišo, Miško, Mišík, Mišiček; Gašpar, Gažo, Gažko; Štefan, Števo, Števko; Tomáš, Tomko; Adam, Adamko; Emericht. j. Imro, Imrík; Martin, Martinko, Marcík; Samuel, Samo, Samko, Samík, Samiček; aj iné. – Ženské krstné mená najzvyčajnejšie sú dve: Anna, Anica, Anička, Andulka, Hanna, Hanička a Maria, Marina, Mariena, Mara, Marka, Marienka, Marča, Mariška, Mardul’a, Mardulienka, i jinač ešte vyslovované. Zatým slyšíš: Eva, Evka, Evička; Zuzanna, Zuzka, Zuzička, Zuzul’a, Zuzulka; Dorka; Ro-

uviesť aj pasáž z knihy Pavla Odaloša *Literárny mýšľavárnik v slovenskej literatúre* odkazujúcu na Kukučínovu tematizáciu dávania mužských mien v gazdovských rodinách: „M. Kukučín bol dobrým pozorovateľom života na slovenskej dedine. V prozaickom diele spomínal, napr. že gazdovia dávali prvému synovi meno *Ján*, druhému synovi meno *Ondráš* a tretiemu synovi meno *Matej*. F. Buffa (1960, s. 32) to aj potvrdil, keď vymenoval najčastejšie sa vyskytujúce mená sedliakov v Kukučínových drobných prózach: *Ján, Ondrej, Adam, Mišo, Matej, Martin, Juraj, Jozef*. Zemani zase dávali svojim synom starozákonné mená *Jonáš, Ezechiel a Daniel*, resp. Židia mená *Dávid, Izaiáš, Joel*. Predstavené mená plnili teda konvenčnú funkciu, lebo boli prejavom tradičného pomenúvania v druhej polovici 19. storočia na oravských dedinách na slovenskom území“ (Odaloš, 2012, s. 86). Hoci sa konkrétne mená na jednotlivých miestach uvedených zdrojov v poradí nezodpovedajú, ich súbor zodpovedá dobovej tradícii preferovania biblických mien, pričom *Ján*, ako to dokladajú aj neskoršie štatistiky, je medzi nimi na prvom mieste. Obraz pomenúvacej sústavy, celkovú frekvenciu mena *Ján* v slovenskom prostredí v širšom časovom období aj jeho ústup z prvých priečok najobľúbenejších mien dávanych narodeným chlapčekom v posledných desaťročiach dokladajú viaceré štúdie (pozri napr. Majtán, 1992; Krško, 2001; Bauko, 2015). Fakt ústupu mena odráža už názov článku Petra Šoltésa *Vráť sa ešte Ján s Jozefom?* (Šoltés, 2010). Hoci teda meno *Ján* ustúpilo zo stáročného výslnia a nepatrí už v našom čase medzi tie, ktoré by si rodičia najčastejšie vyberali pre svojich synov, predsa je stále – aj so zreteľom na spoločenskú rozšírenosť mena z predchádzajúcich období – veľmi frekventované.

Slovník súčasného slovenského jazyka zachytáva meno *Ján* spolu s hypokoristikom *Jano* a trojicou zdrobnenín *Janko, Janík, Janičko*. Takto ich možno stretať v komunikácii. Oficiálna podoba mena najčastejšie vystupuje spolu s priezviskom, menej často ako samostatné oslovenie – vo funkcii oslovenia sa dáva prednosť podobám *Jano, Janko, Janík* či *Janičko*. Uplatnenie oficiálnej podoby *Ján* ako samostatného oslovenia v komunikácii by mohlo byť predmetom širšieho osobitného výskumu.²⁴ Zaujímavý doklad oslošovania malého chlapca menom *Ján* v rodinnom pros-

zina; Žofia, Žofka, Žoša; Helena, Il'ka, Elena, Ilona, Il'a; Katarína, Katka, Katuša; Judita, Judka, Juduľka; Jul'iana, Juľka, Juliška, Uľa, Uľka, Uliška atď. [...]“ (Dobšinský, 1880; https://zlatyfond.sme.sk/dielo/158/Dobsinsky_Prostonarodne-obycaje-zvyky-a-povera/2).

²⁴ Pozri napr. rozvažovanie okolo mena *Ján* v internetovej diskusii venovanej variovaniu oficiálnych podôb mien a hypokoristik/deminutív v bežnej komunikácii: „[...] mám výhrady voči niektorým slovenským menám, keď neviem, ako mám dotyčného osloviť, aby to nevyznelo ako „nadávka“ - vysvetlím - švagar je Ján - v tomto tvare - podľa mňa úplne nepoužiteľné v konverzácii, potom je tu podoba Jano - to mi fakt príde ako nadávka «ty hlúpy Jano», svokra ho volá Janino - to ešte ujde, ale keď mu tak poviem, tak sa mi muž smeje a Janko- sorry, ale to pre takmer 40ročného chlapa nie je :([...]“ (<https://www.modrykonik.sk/forum/staram-sa-o-dietatko/oslovenie-dietata-tvrdsou-verziou-mena-bezdovodne/?page=2>) Išlo o zaujímavú diskusiu s názvom *Oslovenie dieťaťa „tvrdsou“ verziou mena bezdôvodne*, dotýkajúcu sa primárne uplatňovania podôb mien vo vzťahu k deťom, kde opakované vystupuje

tredí, pri ktorom si možno uvedomiť jeho príznakovosť aj špecifický efekt istej vážnosti a „partnerskej rovnocennosti“, možno nájsť v *Južnej pošte* Ladislava Balleka – takto, bez zdobnenia, oslovujú stále otec i mama svojho synčeka *Jána Jurkoviča* (podobne ako aj jeho brata oslovujú oficiálnou podobou *Pavol*).

Takéto oslovenia nominatívnym tvarom mena zodpovedajú situácii opretej o dávny stredoslovenský vývin a prijatej spisovným jazykom – keď na rozdiel od bernolákovskej kodifikácie, ktorá s tvarmi vokatív široko počítala (pozri Bernolák, 1790, s. 27 – 33), Štúr síce vokatív ako súčasť paradigmy substantív zachováva, počíta však s podobami zhodnými s nominatívom, pričom niektoré slová majúce vokatívne tvary vyratúva: „Vokatív u nás Slovenou je rovní nominatívu, predca však daktorje slová majú osobitní vokatív, na pr. *Boh Bože, otec otče, chlapec chlapče, človek človeče, pán paňe, hospodin hospodiňe*“²⁵ (Štúr, 1848, s. 132; hattalovská úprava priniesla návrat vokatívnych tvarov do substantívnej paradigmy).²⁶

Súčasná kodifikácia spisovnej slovenčiny s vokatívnymi tvarmi mena *Ján* teda nepočíta – na rozdiel napr. od češtiny, kde ich je, aj s vokatívmi hypokoristík, celý, isteže pragmaticky diferencovaný, vejár: *Jane/Jene* (variantné vokatívy mena *Jan*), *Jeniku (Jenik)*, *Jeničku (Jeniček)*, *Jeni (Jan, Jeník, Jeniček)*, *Jendo (Jenda)*, *Honzo (Honza)*, ku ktorým možno prirátat’ aj nárečové moravské tvary *Janku, Janošku* a i. Jestvovanie vokatívnych tvarov v slovenských nárečiach či v subštandardnej aj štandardnej variete slovenčiny a sledovateľná tendencia využívať a dopĺňať pri rozličných osobných propriách aj vyjadrenia s oslovovacími exponentmi môžu prirodzene nasmerovať pri mene *Ján* pozornosť týmto smerom. Veľmi zaujímavý je pohľad do rozličných textových zdrojov.

NIEKOEKO ZASTAVENÍ PRI OSLOVENÍ JÁNA

Mojím cieľom v nasledujúcich riadkoch nie je podať výsledky širšieho či hlbšieho cieleného, metodicky fundovaného výskumu, len sprítomniť niektoré zaujímavé doklady minulého aj súčasného života vokatívnych tvarov v textoch rozličných žánrov. V odbornej literatúre môžeme nájsť viaceré vokatívy rozličných podôb mena *Ján*, pričom za seba môžem povedať, že s niektorými som sa inde nikdy nestretla. Nikdy som nepočula už spomenutý vokatív *Jani* (Štolc, 1974) ani oslovenia *Jane* (Palkovič, 1997), *Jaňu* (Štolc, 1974) či *Janču* (Mihál, 1932/33), zato v piesňových

konštatovanie, že oficiálne podoby mena uplatňujú mamy ponajviac v situáciách hnevu či demonštrovanej prísnosti. Na druhej strane je tu však tematizované aj vedomie toho, že absolutizovanie takého princípú môže u dieťa viesť k vzniku špecifického odstupu k nehypokoristickej/nedeminutívnej podobe vlastného mena. V diskusii sa objavujú mnohé zaujímavé postrehy dokladajúce subjektívnosť vnímania jednotlivých podôb rodných mien.

²⁵ Štúr príklady od ostatného textu odlišuje riedením.

²⁶ Pozri vokatívne tvary *chlape, mužu, dube, meči, rybo*, vôňo uvedené v substantívnych paradig-mách (Hattala, 1852, s. 11 – 15).

textoch som sa bola stretla s vokatívmi *Janku*, *Janičku* či (východoslovenským) *Janičku* (Mihál, 1932/33; Štolc, 1974) – z bežnej komunikácie však (čo zrejme odráža osobné stredoslovenské jazykové východisko) žiadne z týchto vokatívnych oslovení ani prípadné iné nepoznám.²⁷

Jane/Jáne

S oslovením *Jane* ako historickým vokatívnym tvarom sa (v uložení do pôvodného kontextu zo 16. storočia) možno v jazykovednej literatúre stretnúť v textoch Eugena Paulinyho – v jeho štúdii venovanej zániku vokatívu (Pauliny, 1966) aj v kapitole o vokatíve v monografii (Pauliny 1990). V oboch prípadoch ide o citát zápisu zo Žilinskej knihy z r. 1517 *Janie, synu milý, veď, že sem podlužen něco dobrým lidem*. E. Pauliny poukazuje na to, že v Žilinskej knihe ide na jednej strane o reprodukciu autentickej reči, na druhej strane však súčasne aj o jej transformáciu do dobovej administratívnej češtiny, interpretácia pôvodu vokatívneho tvaru teda nie je jednoznačná – sám sa prikláňa k tomu, že ide o zachytenie ešte živého vokatívu v severnej západnej slovenčine (Pauliny, 1966, s. 321; 1990, s. 39).

Zápis v Žilinskej knihe reprodukuje oslovenie istého konkrétneho, dávno žijúceho Jána. Iného typu je vokatív *Jane/Jáne*, ktorý máme dobre dokumentovaný v jánskych piesňach ako špecifických textoch kalendárneho obradového folklóru. Oslovenie sa viaže k menu sv. Jána Krstiteľa – jeden z najvýznamnejších dní v ročnom cykle našich predkov, slávenie letného slnovratu, sa, ako aj v iných prípadoch, prepojí s kresťanským sviatkom. Sám deň *Jána*, 24. jún, sa stal aj časovým medzníkom a časovým určením, s ktorým sa v podobe „pred Jánom“, „o Jáne“, „na Jána“ a „po Jáne“ môžeme stretnúť v pranostikách, v epištolárnom datovaní či v rozličných literárnych textoch. Vzhľadom na význam sviatku uplatňuje sa v jazyku aj prídavné meno *jánsky*, resp. *svätójánsky*.²⁸ Slávenie letného slnovratu tradične sprevádzalo pálenie svätójánskych vatier – jánskych ohňov, ktoré bolo späté s obradmi a spevom jánskych piesní. Na pomenovanie jánskeho ohňa využívali sa na území Slovenska názvy *Vajano* (v rozličných, aj rodových modifikáciách *Vajano*, *Vojano*, *Vajanô*, *Vajana*, *Vajan...*) a *sobotka* (*subotka*) – do konkurencie s prídavnými menami *jánsky*,

²⁷ Viaceré zápisy piesní s vokatívnym oslovením možno nájsť napr. v Kollárových spievankách: „Chodievaj ty, muoj Janičku, chodievaj ty k nám, / naše dvere nevrzajú, ja ich zalievam / studenú vodičku, / pre teba, Janičku, / že ťa rada mám“ (https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1082/Kollar_Narodnie-spievanky-1-Vohlady-cize-zalety/2).

²⁸ Adjektívum zachytávajú aj výkladové slovníky, SSJ: „**jánsky** zried. i **jánovský** vzťahujúci sa na dni, na obdobie okolo Jána (24. júna): *j-e ohne* pálené v predvečer Jána“; KSSJ: „**jánsky** vzťahujúci sa na dni okolo sv. Jána (24. júna), svätójánsky: *j-e ohne* zapáľované v predvečer sv. Jána“; SSSJ: „**jánsky** vzťahujúci sa na obdobie okolo sviatku Jána (sv. Jána Krstiteľa) (24. jún), opradené povestami a magicými zvykmi oslavujúcimi letný slnovrat: *jánske spevy*, *zvyky*; *j. jarmok*; *jánske jablká* skoré jablká dozrievajúce koncom júna [...]“. Porov. aj existenciu iných prídavných mien ako *anenský*, *blažejský*, *jozefský*/*jozefovský*, *štetfanský*, *mičalský*.

svätójánský tak v istých kontextoch vstupuje aj prídavné meno *vajanský*.²⁹ V textoch jánskych piesní máme doložené oslovenie vokatívnym tvarom *Jane/Jáne*, často *Jane, Jane, Vajane*, (územne) alternujúcim aj s oslovením *Jano (Jano, Jano, Vajano)* – ide o jeden z folklórnych piesňových typov, kde sa vokatívne oslovenie *Jane/Jáne* zachovalo až do našich dní.³⁰

Rozličné podoby oslovenia, vokatívne i nominatívne, možno uviesť z práce Pavla Socháňa *Svätójánské ohne na Slovensku* (1924).

Ej, Jáne náš, Jáne!
kde ťa chváliť máme?
Na jamnickej stráne,
tam ťa chváliť máme.

Jano, Jano, Vajano!
priletela holubička včas ráno;
priletela druhá
z červeného kruha;
priletela tretia
zo zahrady z kviet'a.
Jano, Jano, Vajano!³¹

²⁹ SSJ adjektívum zachytáva s výkladom: „**vajanský** zried. i **vajanovský** týkajúci sa dňa pred Jánom Krstiteľom (24. júna), keď sa konali al. konávajú staré ľudové slávnosti pri ohni na oslavu najdlhšieho dňa roku: *vajanská noc* svätójánska; *vajanské ohne*; *vajanský sviatok boha Svantovíta* (Vaj.); *vajanský rozpust* (Hviezd.); *vajanovská fakľa* (Kuzm.).“ Možno tu pripomenúť nielen samo prijatie pseudonymu *Vajanský* u Svetozára Hurbana, ale aj jeho báseň *Vajanské vatry* s využitím obrazu tradičného ohňového obradu na vyjadrenie nádeje pri uchopení ťažkej situácie národa: „Ó, dieťa moje, pýtaš sa ma zase, / čo značí každoročne ľudu divný zvyk, / že hory naše v svätójánskom čase / blesk vatier jasní, z lúk sa ozve devíc krik, / tudolu s iskrami sa hrajú devy, / tamhore junov zahlaholia spevy. // Noc dlhá ľahla na hrud' nášho rodu, / tma hustá zavalila jasný niekdy deň; / čo prospeje mu žiara od východu, / keď dušu trína v rabstve matný tuhý sen! / Čo prospeje mu slnko lúčom vrelým, / keď mrzne biedny, s srdcom zmeravelým! // Na Jána spomenie si na deň dávny, / precitne rozpomienkou zo sna svojich múk, / po vrškoch zajagá sa plameň slávny, / iskrami razom spestrie zeleň tichých lúk, / tie ohne, iskry v staré časy svietia / a nové veštia! Ver im, moje dieťa!“ O rezonancii básnického textu nielen v slovenskom, ale aj českom prostredí svedčí okrem iného to, že bol opakovane publikovaný v zbierkach a čítankách adresovaných českému čitateľovi (napr. *Slovenský sborníček* Františka Tichého z r. 1914 či stredoškolské kompendium Čítanka pro třetí třídu škol středních z r. 1924, ktorú zostavili Alois Gregor a Pavel Váša) aj že ho zhudobnil český hudobný skladateľ Otakar Zich a pri rozličných príležitostiach spievali české spevácke zbory.

³⁰ Pozri napr. aktuálne dostupnú prezentáciu *Na svätýho Jána* s refrénom Ó, Jáne, Vajáne aj magic-ko-rituálnymi recitatívmi v podaní ženskej speváckej skupiny *Vajana* (<https://www.youtube.com/watch?v=xJsgr4rk1fk>).

³¹ Text je dostupný v Zlatom fonde slovenskej literatúry (https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1469/Sochan_Svatojanske-ohne-na-Slovensku/1). Viaceré jánske piesne zachytávali už Kollárove (kollárovské) zbierky ľudových piesní, *Písňě světské lidu slavenského v Uhrách*, 2. zv. (1827) a *Národní zpíevanky*

Najpodrobnejší obraz a interpretáciu jánskych spevov prináša monografia Hany Urbancovej *Jánske piesne na Slovensku: Štruktúra, funkcia, kontext* (2010).³² Pri oslovení upozorňuje okrem iného na pozoruhodnú skutočnosť, že pod menom *Ján* (s jestvujúcimi variantmi) sa kumuluje viacero rozličných významov (sv. Ján – jánsky oheň – ženích). Do oslovení v jánskych piesňach sa personifikačne ukladalo aj pomenovanie jánskeho ohňa a na základe asociačných väzieb s menom *Ján* pristupovali aj motívy ľúbostnej lyriky – s obrazom sv. Jána sa tak prelínal obraz Jána ako mládenca, vyvoleného či ženícha (Urbancová, 2010, s. 117 – 121). Z mnohých jánskych piesní zachytených v monografii možno osobitne spomenúť text z Bacúcha tematizujúci samo meno (Urbancová, 2010, s. 106 – 107):

O, Jáne, prejáňe, peknuo ťi meno dávame.
Kol'ko na hore čečini,
tol'ko do roka d'ievčini.
O, Jáne, prejáňe, peknuo ťi meno dávame.

O, Jáne, prejáňe, peknuo ťi meno dávame.
Kol'ko na dachu kľincov,
tol'ko do roka mlád'encov.
O, Jáne, prejáňe, peknuo ťi meno dávame.

Oslovenie *Jane, Jane, Vajane* dobovo ešte znejúce zo slovenských vrškov a stráni nájdeme v „žiarivom/žiarovom uložení“ aj v ponáškach, napr. v príležitostnej básni Andreja Sládkoviča *Na Jana* venovanej Jankovi Franciscimu Rimavskému:

Blčí vatra vatrená, vatrená
kol Svätójana mena:
Oj, Jane, Jane, Vajane!
[...]³³

čili písňe světské Slováků v Uhrách, napr. „Vájanvo, Vájanvo, zobúdzaj včasráno, / Včasrano, raníčko, keď vynde slniečko. // Jane, Jane, Vajane! / Priletela holubička včasrane! // Priletela druhá / Z červeného kruha; / Priletela tretia / Zo zahrady z kviet'a – / Jane, Jane, Vajane!“ (https://zlatyfond.sme.sk/dielo/308/Kollar_Piesne-svetske-ludu-slovenskeho-v-Uhorsku-2-diel/2).

³² Monografia zoznamuje s vývinom zachytávania svätójánskych obyčají a sústreďuje sa na jánske piesne s ich archaickým obsahovým a melodickým rituálno-magickým základom, ktorý bol v priebehu času postupne modifikovaný (pričom možno na území Slovenska sledovať popri zhodách aj územnú diferencovanosť); o jánskych piesňach v širšom kontexte pozri Urbancová, 1999, 2013; porov. aj zodpovedajúce heslá v *Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska* (1995), resp. v elektronickej encyklopédii *Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom* dostupnej na stránke <https://www.ludovakultura.sk/encyklopedia/>.

³³ Báseň, písaná na meniny „Velkomožného Pána Jána Francisci“ bola prvý raz uverejnená v *Sokole* (1862, roč. I., č. 6, s. 182). Dostupné na https://zlatyfond.sme.sk/dielo/100/Sladkovic_Prilezitostne-basne-z-prvej-polovice-sestdesiatych-rokov

Svätojánske tradície s existenciou jánskych piesní a alúzií na ne prispeli k širšej prítomnosti a udržiavaniu vokatívu *Jane/Jáne* v slovenskom kultúrno-jazykovom priestore. Možno si však pripomenúť uplatnenie tohto vokatívu aj inde, napr. v katolíckej duchovnej poézii, konkrétne v jednotlivých básňach v *Katolíckom spevníku* Jána Hollého (1846). Nachádzame tu apostrofovanie viacerých svätcov s menom *Ján*³⁴ vokatívom *Jáne/Jane*.³⁵

O sv. Jánovi apoštolovi a evand'el'istovi

Svatí Jáne, vždi mláďenče,
Najvatší Kristov mil'enče,
Na prsách mu odpočíváš,
Keď večeru s ním požíváš,
A svátost' dostáváš.
[...]

O sv. Jánovi Zlatoustém biskupovi a viznavačovi

Jane, boží služebníku,
Zlatoustí ti řečníku,
Pre vznešené tvoje čnosť
K biskupskéj příjďeš hodností.
[...]³⁶

V porovnaní s veršovaným apostrofovaním svätcov v katolíckom spevníku poetickéjšie, bukolicky vyznievajú verše v Hollého *Selankách* s vokatívmi mien iného typu (*Chváľislav, Kraslav, Kozlík, Dobroslav, Krásenka, Kráska*) a osloveniami neosobných adresátov (*Bílá Hora, Kriváň*):

První jak mňa Pomíl zahlédá, takto virekne:
Prám sem dobre id'eš Chváľislave; sadni do chládku,
A stuďenú smadní občerství sa túto voďičkú.

³⁴ K viacerým Jánom porov. napr.: „Najobľúbenejšie mužské meno *Ján* sa v kalendári spájalo s najväčším počtom sviatkov: sv. Jána Nepomuckého (16. mája), narodenia Jána Krstiteľa (24. júna), okrem toho sa v katolíckom kalendári nachádzali sviatky Jána Apoštola, Jána Zlatoústeho, Jána Almužníka“ (Šoltés, 2010).

³⁵ V zhode s bernolákovskou kodifikáciou využíva Ján Hollý v spevníku vokatívy mien aj ďalších svätcov, uctievaných mužských i ženských postáv: *Pavle, první pústevníku; Blažej, velký múdrostí; Kazimíre, sinu z rodu královského; Šebastiáne přimluvče; Vaľentíne, sluho boží; Vincenče, Krista vzívaču; Agneško, krásná Panňenko; Královská céro, Agneško; Ó Margeto! z uherského / Pošlá rodu královského; Apoleno; Doroto; Svatá božá Juliáno*. Na rozdiel od iných ženských mien meno *Mária* je aj v oslovení v nominatívnom tvare: *Maria, čnosť poklade; Maria, Panno přečistá* (Dostupné na https://zlatyfond.sme.sk/dielo/986/Holly_Katolicki-spevnik-II/).

³⁶ Text dostupný na https://zlatyfond.sme.sk/dielo/986/Holly_Katolicki-spevnik-II/

Kraslave, já indá po našich keď stádo pasinkoch
Obháňám, až za šťastlé u okruhlíni plánki
Spívať ťa sľíchám; aľe prám včil umlknula zvučná
Tvá písčal, kebi najvácj mala ohlasu dávať.
Zdáz si načul veselé v čas ráno sa pesne ozívať?

Ploskonosé zver iním, Dobroslave, kozki pasákom,
A k nám príď: nebo už naduté podochádzali hrozna,
I z ľepkím sami vizráňím sa ponúkli obírat'.

Takto hluchím st'ískal si na pišnú Krásku pahorkom:
Ó spaňilá Krásenko! Hložá nad kvítko beľejšá,
Nad skalné kremeňi tvrďšá, nad tetreva hluchšá!
[...]

Ó kebi s' aj ti milá jednúc postála tu Krásko!
A mne to rekla samé: Jak pekne ti, Slavko, tu spíváš.
Ach! tu bi sem skákal pre radosť, jako skáče jahňátko.

Včil Bíla Horo žel, visokí včil trúchl'i Kriváňe!³⁷

V spektre textov Jána Hollého nachádzame aj dôvernejšiu podobu vokatívu v oslovení Jána, konkrétne v liste Jánovi Kollárovi z 19. 9. 1834. Obracia sa tu naňho – aj širšie textovo vokatívne zakotveným – oslovením *Janku*:

Najdražší praťelu, dvojctihodní Janku!

Za odeslané knížki, obzlašť ale za tri zväzki Kroka poňízeňe ďakujem a po prvej príležitosti spatki odevzdať usilovať sa budem. Za Spevanki a ostatne prejme sa ze Svatopluka.

[...] ³⁸

Janko môj

Napokon sa nám prichodí ešte krátko pristaviť pri tej podobe oslovenia, ktorá v priateľskom verši „*Prihováram sa Ti, Janko môj, ku sviatku...*“ otvárala naše krúženie okolo komunikačných ponúk oslovenia nositeľa mena *Ján*. Oslovenia typu *Jano môj, Janko môj, Janičko môj* (Ďuro môj, *Marka moja, syn môj, dcéra moja, dievka moja, mama moja, otec môj, brat môj, priateľ môj, pán môj, páňko môj* a iné), ako už bolo povedané, dopĺňajú repertoár oslovení v slovenčine, pričom ich východiskové územné zakotvenie je prevažne stredoslovenské a západo-

³⁷ Text dostupný na https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1001/Holly_Selanky

³⁸ Text dostupný na https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1820/Holly_Korespondencia-Jana-Holleho

slovenské – tam, kde sa v historickom vývine vytratili osobitné vokatívne tvary,³⁹ pravda, nadnárečovo možno počítať s celouzemným využitím. Ukazuje sa, že pragmatická charakteristika situačne viac či menej príznakových oslovení osciluje v širokom pásme medzi ľudovou hovorovosťou a archaizujúcou literárnosťou, knižnosťou. Bolo by nepochybne zaujímavé i dôležité zamerať na ne výskumnú pozornosť z rozličných hľadísk. Výpovednú hodnotu majú aj korpusové súbory – a nemusí pritom ísť len o analýzu tohto typu oslovenia či konkrétnych oslovení v slovenských textoch Slovenského národného korpusu, ale, ako chcem v stručnosti naznačiť, aj o slovensko-české porovnanie, ktoré dnes máme k dispozícii vďaka existencii paralelných korpusov.

Pri pohľade do SNK public sane version 8.0 sa ukazuje, že konkrétne oslovenie *Janko môj* s približne šesťdesiatimi výskytmi prevyšuje trikrát výskyt oslovenia *Jano môj* – ide prirodzene predovšetkým o texty slovenskej beletrie. *Janík môj* je doložené len z rozprávkového textu Pavla Dobšinského: „Pod', Anička moja,“ zavolať na ňu Janko. / „Ach, Janík môj, neberže ma, bojím sa, lebo teraz ťa veru drak rozseká na drobné kúsky!“.

Korpus: prim-8.0-public-sane

Hits: 64

IKad9	hľadal útulku u mňa, príduc: –	< Janko môj >, duša moja je smutná až k smrti
PGlo12	akosi veľmi chrapčali, nuž sa spýtal:	< Janko môj >, čo sú to za halušky?“
JBalk1	za jeho prácu a námahu dlžen. „	< Janko môj >, som rád, že to takto dopadlo
RSlo15	na gazdovstvo, čert aby ho vzal.	< Janko môj > drahý, ty môžeš ďakovať bohu
BBel6	až po Slače utekalo za vozom. –	< Janko môj >, keď zješ ešte desať pečnov
PJar10	, skoro sa na mňa osopila. –	< Janko môj >, ako si to mohol takto napísať,
IHab5	vari ťa život omrzal,	< Janko môj > ? – uprene mu pozerala do tváre.
JFek10	sa susedy. – Kde by bol,	< Janko môj > ? Spí. – Nič...
LŤaž4	, mamó.“ „Horkýže nikde,	< Janko môj >, žandári a úrady sú všade. Nájdu
VŠik23	?“ Alexin Šikula sa usmial: „	< Janko môj >, naozaj to nevieš? Ja som to
ABed7	mu dohovárať otec, tak vraj len,	< Janko môj >, nerob to, po tých nociach sa
IKad13	som zabil? (Hudba) Poézia:	< Janko môj >. Zase som neprišla, ale ty si
IKad15	neraz hľadal útulku u mňa, príduc:	< Janko môj >, duša moja je smutná až k smrti
VMin1	Veľmi sme sa trápili, syn môj,	< Janko môj >. “A potom dodala s povzdychom:
ABed8	postavila... Viem ja všeličo,	< Janko môj >, a maj sa predom mnou na pozore
JLen9	robil, som robil pre dobro školy,	< Janko môj >, dokážem ti to. Mikula stál pred
ADev2	nemám na starosti iba Cigánov!“ „	< Janko môj >, “stiahne učiteľka kútiky úst,
LŤaž9	dievčisko, na tie boky! Ach,	< Janko môj >, dieťa moje...! Stará

³⁹ K odkazom na ich zachytenie v jazykovedných prácach (pozn. 4, 13, 14) možno doplniť formuláciu J. Štolca, kde využitie nominatívu so zámenom *môj* v oslovení kladie do protikladu k vokatívny tvarom: „V stredoslovenských a západoslovenských nárečiach v spojení podstatného mena s prívlastňovacím zámenom *môj*, *moja* je vo vokatívnej funkcii nominatív: *dievka moja*, *duša moja*, *syn môj*, *pán môj*, *švagor môj*, *žena moja* ap. Pritom prívlastok *môj* je obyčajne za podstatným menom.“ (Štolc, 1974, s. 195 – 196).

BFer2	hrud' a šepkal: „Janko môj,	< Janko môj > , nedaj sa zabiť!“ Vojaci nastúpili
VŠik22	– Jano, nechod'! Jano môj,	< Janko môj > , rozmysli si to, kým je ešte
BBel6	po hodine utíšila, neboj sa	< Janko môj > , kohút ti nič nespraví, ukáž,
LŤaž9	, panebože, veď to je jedno,	< Janko môj > ! Chcela by som za ním, ale
PDob1	, domov.“ „Neberže ma,	< Janko môj > , lebo ťa ten drak zje. Nič
MZag2	– skríkol Nikica celý bez seba. –	< Janko môj > , Janko môj, čo to s tebou
IHab5	, presne tak si ho predstavovala. –	< Janko môj > ! – skríkla. – Idú k nám
HZel3	povedal zadŕhavo: – Ja som ti,	< Janko môj > , najšťastnejší človek na zemi.
BFer2	si ho na hrud' a šepkal: „	< Janko môj > , Janko môj, nedaj sa zabiť!
JLac1	. Pevne stisol Janka za plece. „	< Janko môj > , možno som ti niekedy krivdil, ale
PJar22	, skoro sa na mňa osopila. –	< Janko môj > , ako si to mohol takto napísať,
LŤaž4	vidím, že mi nemôže pomôcť.	< Janko môj > , ja cítim v bruchu smrť.

V slovensko-českom paralelnom korpuse par-skcs-fic-5.0-sk sa konkrétne oslovenia *Janko môj*, *Jano môj* ledva našli, no už aj tu možno vidieť, že v češtine osloveniam tohto typu zodpovedajú vlastné vokatívne oslovenia, v daných prípadoch aj inak – úplne či čiastočne apelatívne – lexikálne obsadené.

JNiž10	– Janko , Janko môj ! – zastenala Kalinová .	☐	JNiž10	„ Jane , synáčku ! „ , zasténala Kalinová .
PJar11	– Nuž , Jano môj , – zasníval sa Samo , – pravdu mi povedz ,	☐	PJar11	„ Kamarádíčku , „ zasní se Samo , „ pověz mi pravdu ,

Zreteľnejšie daný rozdiel vidieť tam, kde máme na porovnanie širší materiál. Na ukážku možno uviesť napr. prekladové riešenia oslovení *dieťa moje*, *syn môj* v románe Ľuda Ondrejova *Slnko vystúpilo nad hory* – v češtine vyšiel v r. 1976 pod názvom *Slunce vyšlo nad hory* v preklade Emila Charousa. Výsledok prekladu jedného textu od jedného prekladateľa ukazuje spektrum využitých prekladových ekvivalentov, kde žiaden prirodzene neobsahuje české nominatívne oslovenie, no nie je medzi nimi ani spojenie vokatívu so zámenom *môj*, ktoré čeština úplne nevyklučuje (korpus to ukazuje obojsmerne osobitne na prekladoch rozprávok Pavla Dobšinského a balád Karla Jaromíra Erbena, ale aj inde). Konkrétne tento prekladový text zreteľne dokladá spomínanú podpornú funkciu zámena v danom slovenskom type oslovovania a jej reflektovanie u českého prekladateľa pri hľadaní prekladového ekvivalentu. Na druhej strane možno ako výsledok individuálneho prekladateľského postupu vidieť prekladovú variabilitu oproti uniformnému uzuálnemu osloveniu v pôvodnom texte (pričom popri „chlapčenských osloveniach“ vyvolali textové súvislosti na jednom mieste v preklade aj *děvčátka*).

EOnđ1	– Nemáme mlieka , dieťa moje , – povedala . –	☐	EOnđ1	„ Chlapče milý , mlíko už nemám .
EOnđ1	– Jerguš ! – povedala , – dieťa moje , akože sa máš ? –	☐	EOnđ1	„ Jerguši , synáčku , jak se máš ? „

E Ond1	„ Či dobre spíš , dieťa moje ? “ a Červenák od ľaku vypustil dušu . . .	☐	E Ond1	„ Spíš dobre , chlapčeku ? „ a Zrzek samým leknutím vypustil dušu . . .
E Ond1	– Syn môj , dieťa moje ! – vykrikla , oblapila mu hlavu , zaborila prsty do vlasov , tak ho prikláňala k sebe , – Jerguško , neurobiš to !	☐	E Ond1	„ Chlapče , chlapče drahý ! „ vykrikla , vzala jeho hlavu do svojich rúk , zabořila mu prsty do vlasov a tak ho priťahovala k sebe , „ Jergušku , to nesmiš !
E Ond1	– Pod’ , dieťa moje , pod’ , lebo tu zahyniem ! – povedala po chvíli hlasom človeka , ktorý už nevládze ďalej žiť .	☐	E Ond1	„ Pojď , chlapče , poď , alebo ťady zahynu ! „ řekla po chvíli hlasem človeka , ktorý už nemá sílu žiť .
E Ond1	Primného pracuješ a kašleš , dieťa moje .	☐	E Ond1	Moc pracuješ a kašleš , dčátko .
E Ond1	– Nehnevaj sa na mňa , dieťa moje , len sa na mňa nehnevaj , – počúval Šimčisko nárek a plač bez slz po dlhej noci , vždy s tou istou prosbou v priškrcenom hlase a v žalujúcich , trpiacich očiach .	☐	E Ond1	„ Nezlob se na mě , chlapče , nezlob se na mě , „ slyšel Ondřej Šimčisko celé dlouhé noci matčino nářikání a pláč bez slz . V přiškrceném hlase a v trpících , žalujících očích byla stále stejná prosba .
L Ond1	– Čo vravíš , syn môj ?	☐	L Ond1	„ Co povídáš , chlapče ? “
L Ond1	– Syn môj , dieťa moje ! – vykrikla , oblapila mu hlavu , zaborila prsty do vlasov , tak ho prikláňala k sebe , – Jerguško , neurobiš to !	☐	L Ond1	„ Chlapče , chlapče drahý ! “ vykrikla , vzala jeho hlavu do svojich rúk , zabořila mu prsty do vlasov a tak ho priťahovala k sebe , „ Jergušku , to nesmiš !
L Ond1	– Vitaj , syn môj !	☐	L Ond1	„ Vítám tě , chlapče !
L Ond1	– Ondřík , syn môj , dieťatko , ktoré sa narodí , za nič nemôže .	☐	L Ond1	„ Milý Ondro , to děťátko , co se narodí , za nic nemůže .
L Ond1	– Syn môj , krvácam , – povedala .	☐	L Ond1	„ Krvácím , chlapče , “ řekla .
L Ond1	Syn môj , čo sa to hýbe pri borovej hôrke ?	☐	L Ond1	„ Chlapče , co se to tam hýbá ?
L Ond1	– Kde si , syn môj ?	☐	L Ond1	„ Kde jsi , chlapče ?
L Ond1	– Ach , – vzdychla , – syn môj , čo si si to myslel ?	☐	L Ond1	„ Chlapče , chlapče , “ povzdychla si , „ co sis to usmyslel ?

Uplatnenie oslovovacieho typu *Janko môj* možno pozorovať aj v opačnom smere, v prekladoch z češtiny do slovenčiny. Vo vetách z diela Eduarda Bassa a Karla Čapka vidno, ako sa v preklade uplatnil tento typ oslovenia v situácii, kde v češtine nevystupuje oslovenie so špecifickým vokatívnym exponentom.

EBas3	Si prekrásna , dieťa moje , naozaj prekrásna .	☐	EBas3	Jsi rozkošná , dítě , opravdu rozkošná .
EBas3	– Áno , dieťa moje , ale ja to chcem počuť , počuť slávnostne ako prisahu .	☐	EBas3	„ Ano , dítě , ale já to chci slyšet , slávnostně slyšet , jako přísahu .
EBas3	– Dobre , dieťa moje , tak mi sľúb , že nepripustíš nijakú ľúbostnú pletku , kým nebudeš mať vo svete vlastný úspech .	☐	EBas3	„ Dobrá , dítě , sľub mi tedy , že nepřipustíš žádnou milostnou pletku , dokud nebudeš mít ve světě svůj úspěch .
KČap10	Prosím ťa , dieťa moje !	☐	KČap10	Prosím tě , dítě !
KČap10	Maj rozum , dieťa moje : musím sa už do niečoho vážne pustiť .	☐	KČap10	Měj rozum , dítě : já už musím začít něco dělat , vážně .
KČap11	„ Na nič nemyslím , dieťa moje , “ vrčal kapitán .	☐	KČap11	„ Nemyslím nic , děťátko , „ bručel kapitán . „

Pravda, sú to v tejto podobe len drobné ukážky, začretie do bohatého a rôznorodého textového materiálu, ktorý naznačuje atraktívnosť širšie koncipovaného porovnávacieho výskumu prostriedkov oslovenia v slovenčine a v češtine. Šlo mi o to, ukázať, že osobitosť oslovenia typu *Janko môj* ako ekvivalentu oslovenia s vokatívnym exponentom sa preukazuje – ako doklad jazykového cítenia prekladateľov – aj pri vzájomných slovensko-českých a česko-slovenských prekladoch.

ZÁVER

Ktovie. Keby som bola bývala skôr prešla „jánsku cestu“, na ktorú ma teraz vypravilo nedožité jubileum Jána Bosáka, možno by som, pri osobnej príchynosti k vokatívu, bola v našej komunikácii volila inú vokatívnu formu. Možno by to bolo bývalo *Jáne* so všetkými kultúrohistorickými a literárnymi asociáciami – s paralelným dotykom kultúrnej histórie aj našej žitej súčasnosti, s odkazom k jánskym aj nejánskym ohňom, ktoré sme po večeroch zakladali a pri ktorých sme spievali piesne na našich ústavných výletoch a exkurziách. Krásne je to – svätójánska stopa sledovania vokatívu mena *Ján* nás napokon popri všetkom lingvisticky či etnolingvisticky pozoruhodnom a zaujímavom priviedla k obrazu iskriacej vetry osvetľujúcej v priebehu rokov generačne podelené i pospájané spoločenstvo jazykovedného akademického pracoviska. Ó, Jáne, Jáne... Nech si iskričky letia.

Bibliografia

Atlas slovenského jazyka II. Flexia. Časť prvá – mapy. Hl. red. J. Štolc. Bratislava: Veda 1981. 316 s.

BALÁŽOVÁ, Ľubica: Osobné (depersonálne) deminutíva: špecifická polysémia a jej lexikografické spracovanie. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2010, s. 209 – 223.

BARTKO, Ladislav: O vplyve uhorského kancelárskeho úzu na domáce podoby slovenských rodných mien a na ich fungovanie v komunikácii. In: Súradnice súčasnej onomastiky. Eds. M. Považaj – P. Žigo. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2007, s. 92 – 95.

BAUKO, Ján: Rodné mená na Slovensku v 21. storočí. In: 19. slovenská onomastická konferencia. Ed. I. Valentová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2015, s. 143 – 152.

BĚLIČOVÁ, Helena: Nástin porovnávací morfologie spisovných slovanských jazyků. Praha: Karolinum 1998. 224 s.

BERNOLÁK, Anton: Grammatica Slavica. Ad Systema Scholarum Nationalium in Ditionibus Caesareo-regiis introductum accomodata. Posonii: Ioannis Michaelis Landerer 1790. 312 s.

BODNÁROVÁ, Martina: Personálna a sociálna deiza v neinštitucionálnom dialógu dospelých východoslovenskej proveniencie. In: Varia XXV. Zborník príspevkov z XXV. kolokvia mladých jazykovedcov. Ed. K. Gajdošová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri JÚLŠ SAV 2017, s. 48 – 65.

BOSÁK, Ján: Vzťahy slovenčiny a češtiny a ich výskum v novej etape. In: Jazykovedný časopis, 1988, roč. 39, č. 1, s. 113 – 119.

BOSÁK, Ján: Sociolingvistický pohľad na kodifikáciu Sama Cambla (1856 – 1909). In: Studia Academica Slovaca 22. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1993, s. 26 – 36.

BOSÁK, Ján: Sociolingvistické aspekty jazykovej situácie na prelome 19. a 20. storočia. In: Slovensko na začiatku 20. storočia (Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby). Eds. M. Podrimavský – D. Kováč. Bratislava: Historický ústav SAV 1999, s. 216 – 222.

BOSÁK, Ján: Samo Cambel v Slovenskej reči. In: Slovenská reč 1932 – 2002. Vedecká konferencia. Bibliografia. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2003, s. 81 – 84.

BOSÁK, Ján: Pozdrav jubilantke Mirke Nábělkovej. In: Jazykovedný časopis, 2006, roč. 57, č. 1, s. 72.

BOSÁK, Ján: Odras dynamiky jazyka v sústave funkčných kvalifikátorov. In: Lexikografie v kontextu informační spoločnosti. Eds. A. Rangelova – J. Světlá – A. Jarošová. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i. 2008a, s. 123 – 131.

BOSÁK, Ján: Variantnosť v jazyku a jej odraz v slovníku. In: Współczesna komunikacja językowa. Najnowsze zmiany w leksyce i słowotwórstwie języków słowiańskich. Red. Z. Rudnik-Karwatowa. Warszawa: Instytut slawistyki Polskiej Akademii Nauk 2008b, s. 31 – 38.

BOSÁK, Ján: Hodnotenie lexikálnych jednotiek v pripravovanom Slovníku súčasného slovenského jazyka. In: Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2009, s. 120 – 124.

BOSÁK, Ján: Kodifikácie verzus varianty. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzássyovej. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2010a, s. 172 – 179.

BOSÁK, Ján: Jazykové varianty ako reálny výstup prirodzenej komunikácie. In: Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie. Ed. J. Klincková. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici 2010b, s. 29 – 34.

BUFFA, F.: K charakteristike vlastných mien v Kukučínových drobných prózach. In: Jazykovedné štúdie V. K jazyku a dielu Martina Kukučina. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960, s. 29 – 39.

CZAMBEL, Samo: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Turčiansky Sv. Martin: Vydanie Kníhkupecko-nakladateľského spolku 1902. 375 s.

CZAMBEL, Samo: Slováci a ich reč. Budapešť: Nákladom vlastným 1903. 275 s.

CZAMBEL, Samo: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. 2. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Nákladom Kníhtlačiarkeho účast. spolku 1915. 376 s.

CZAMBEL, Samo: Maďarský vplyv na slovenčinu. In: Slovenská reč, 1936/1937, roč. 5, č. 4, s. 111 – 121.

ČMEJRKOVÁ, Světa: Česká oslovení. In: ČMEJRKOVÁ, Světa – DANEŠ, František – KRAUS, Jiří – SVOBODOVÁ, Ivana: Čeština, jak ji znáte i neznáte. Praha: Academia 1996. s. 41 – 44.

DANIEL, Michail: Zvateľnosť kak diskursivnaja kategorija. Neskol'ko gipotez. In: Issledovanija po teorii grammatiki 4. Eds. V. A. Plungian – A. Ju. Umrančieva. Moskva: Gnozis 2008.

DANIEL, Michail: „Novyj“ russkij vokativ: istorija formy usečennogo obraščenijskvoz prizmu korpusa pismennych tekstov. In: Korpusnyje issledovanija po russkoj grammatike. Eds. K. L. Kiseleva – V. A. Plungian – E. V. Rakhilina – S. G. Tatevosov. Moskva: Probel 2009, s. 224 – 244.

DANIEL, Michael: A review of: *Vocative! Addressing between system and performance*. Barbara Sonnenhauser and Patrizia Noel Aziz Hanna (eds.). De Gruyter Mouton, 2013, 323 p. Dostupné na: https://www.academia.edu/23552114/A_review_of_Vocative_Addressng_between_system_and_performance?auto=download

DOBŠINSKÝ, Pavol. Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské. Turč. Sv. Martin: Tlačou Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku. Nákladom vydavateľovým 1880, s. 7 – 8.

DOKULIL, Miloš: Domácké podoby rodných a príbuzenských mien na -i (y). In: Naše reč, 1976, roč. 59, č. 1, s. 13 – 20.

ĎUROVIČ, Ľubomír: O domáckych podobách našich krstných mien. In: OS, 2009, roč. 11[13], č. 4, s. 217 – 219.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1 – 2. Ved. red. kolektívu J. Botík – P. Slavkovský. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1995. 484 s., 448 s.

HATTALA, Martin: Krátka mluvnica slovenská. Prešporok: Tiskom predtým Schmidovym 1852. 61 s.

HOLLÝ, Ján: Katolíckí Spewník obsahující Pesně na všeci wíročité Slawností a Swátí, gako též Pesně o Swatích Božích, a w rozličných Časoch a Potřebách od Gana Hollého. Budřin: Literami Král. Uher. Uniwers. Tlačárne. 1846. V digitalizovanej podobe dostupné na stránkach: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/985/Holly_Katolicki-spevnik-I/1; https://zlatyfond.sme.sk/dielo/986/Holly_Katolicki-spevnik-II/1

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1989. 436 s.

HRDLÍČKA, Milan: Teta, kam jdete? In: Vo vobecný češtině a jiné příběhy. Praha: Karolinum 2015, s. 32 – 34.

HRUBANIČOVÁ, Ingrid: Sila piateho pádu. In: SME, 8. 2. 2013, roč. 21, s. 13.

CHOMOVÁ, Alexandra: Synchronno-diachronne parametre posesivnosti v slovenčine. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2011. 278 s.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária: O príbuzenských názvoch v slovenčine a češtine. In: Slovenská reč, 1977, roč. 42, s. 356 – 365.

JANDA, Laura Alexis: Name-calling: The Russian ‚new Vocative‘ and its status. In: Perspectives on Language Structure and Language Change. Current issues in linguistic theory 345. Eds. L. Heltoft – I. Igartua – B. D. Joseph – K. Jeppesen Kragh – L. Schøsler. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company 2019, s. 381 – 394.

JANKŮ, Lucie: Vokativ v češtině. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita 2016. 118 s.

KAČALA, Ján: Jestvuje v slovenčine vokatív? In: Kultúra slova, 1991, roč. 25, č. 4, s. 240 – 242.

KARLÍK, Petr (2017): VOKATIV. In: CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/VOKATIV>

KNEŽOVÁ, Magdalena: Ke způsobům oslovení v mluvených projevech. In: Naše řeč, 1995, roč. 78, č. 1, s. 36 – 44.

KOLLÁR, Ján: Poznamenania a pagednania k II. djlu Zpiewanek. In: Národné zpiewanky čili pjsně světské Slowáků w Uhrách: gak pospolitého lidu tak i vyšších stawů. Djl druhý. Budjn: Král. Uniwersická tiskárna 1935. 571 s.

KOLLÁR, Ján: Poznamenania a pojednania. In: Národné spievanky. II. diel. Bratislava: SVKL 1953. 687 s. Dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1097/Kollar_Narodnie-spievanky-Poznamenania-a-pojednania

KOPŘÍVOVÁ, Marie: Jak se oslovujeme ve spontánní komunikaci. In: Linguistica Brunensia, 2018, roč. 66, č. 1, s. 31 – 39.

KRALČÁK, Ľubomír: Mechanizmy dynamiky jazyka. In: Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2010, s. 460 – 466.

KRŠKO, Jaromír: Frekvencia rodných mien na Slovensku. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 1, s. 14 – 25.

LETZ, Belo: Zjednodušenie vo vývine skloňovania našich substantív. In: Slovenská reč, 1935/36, roč. 4, č. 8, s. 203 – 210.

MAJTÁN, Milan: Kontinuitný vývoj slovenčiny vo svetle vlastných mien. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 2, s. 65 – 72.

MARTINKOVÁ, Petra: Konkurencia vokativu s nominativem aneb Oslovujeme, voláme v korpusu a v komunikaci. In: Od slova k modelu jazyka. Eds. B. Bednaříková – P. Hernandezová. Olomouc: Univerzita Palackého 2013, s. 282 – 295.

MATHESIUS, Vilém: Nominativ místo vokativu v hovorové češtině. In: Naše řeč, 1923, roč. 7, č. 5, s. 138 – 140.

MIHÁL, Ján: Vokatív v slovenčine. In: Slovenská reč, 1932/33, roč. 1, č. 1, s. 7 – 10.

MIKO, František: Niektoré typy nominatívu. In: Slovenská reč, 1960, roč. 25, č. 1, s. 25 – 38.

MIKO, František: K otázke vokativu v spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1961, roč. 26, č. 1, s. 32 – 40.

MIKO, František: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1962. 254 s.

Morfológia slovenského jazyka. Ved. red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

MÚCSKOVÁ, Gabriela: Zánik ako typ jazykovej zmeny. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach 3. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Univerzita Komenského 2011, s. 277 – 286.

ODALOŠ, Pavol: Literárnyonymá v slovenskej literatúre. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 2012. 162 s.

OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011. 339 s.

PALKOVIČ, Konštantín: Záhorácky slovník. Bratislava: Hevi 1997. 276 s.

PARROTT, Lillian A.: Vocatives and other direct address forms: a contrastive study. In: Russian in Contrast. Eds. A. Grønn – I. Marijanovic. Oslo Studies in Language 2010, roč. 2, č. 1, s. 211 – 229.

PAULINY, Eugen: Oslovenie „pane“. In: Slovo a tvar, 1949, roč. 3, s. 86 – 89.

PAULINY, Eugen: Zánik vokativu v slovenčine. In: Studia Slavica Academiae Hungaricae, 1966, roč. 12, s. 321 – 323.

PAULINY, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Na vydanie pripravil P. Žigo. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1990. 270 s.

PEKAROVIČOVÁ, Jana: Slovenčina ako cudzí jazyk – predmet aplikovanej lingvistiky. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2004. 208 s.

RUŽIČKA, Jozef: Niektoré črty gramatickej stavby slovenčiny z hľadiska potrieb prekladateľov. In: Dialog, 1960, č. 3 – 4, s. 71 – 88.

SABOLOVÁ, Oľga: Oslovovanie v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca 33. Bratislava: Alfa 1983, s. 456 – 468.

SHORT, David: Essays in Czech and Slovak Language and Literature. School of Slavonic and East European Studies, London: University of London 1996. 222 s.

SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Vokatív ako kontaktný jav. In: Spisovná čeština a jazyková kultura. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1995, s. 142 – 149.

SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Jazykové prostriedky s vokatívnym exponentom v súčasnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 4, s. 210 – 220.

Slovenský jazyk. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Ed. J. Bosák. Opole: Uniwersytet Opolski 1998. 180 s.

SOCHÁŇ, Pavel: Svätajanské ohne na Slovensku. Bratislava: Družstvo na vydávanie kníh a časopisov 1924. 24 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklinálny systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 338 s.

SVOBODOVÁ, Jana: Syntaktická charakteristika imperativu a vokativu v českých výzvočných vetách. Spisy pedagogické fakulty v Ostravě. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1987. 103 s.

ŠIMANDL, Josef: Morfologická problematika v jazykové poradně (4. část – dokončení). In: Naše řeč, 2000, roč. 83, č. 5, s. 225 – 242.

ŠOLTĚS, Peter: Vráti sa ešte Ján s Jozefom? In: Impulz. Revue pre modernú katolícku kultúru, 2010, roč. 6, č. 4. Dostupné na: <http://www.impulzrevue.sk/section.php?release-2010-04>

ŠTOLC, Jozef: Vokatív v slovenských nárečiach. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. 1971 – 1972. roč. 23 – 24. Red. Š. Ondruš. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, s. 191 – 197.

URBANCOVÁ, Hana: Jánske piesne na Slovensku, ich regionálne väzby a interetnické súvislosti. In: *Piesňové žánre v tradičnej hudobnej kultúre*. (Studia Ethnomusicologica I.) Ed. H. Urbancová. Bratislava: Ister Science; Ústav hudobnej vedy SAV 1999, s. 13 – 50.

URBANCOVÁ, Hana: Jánske piesne na Slovensku: Štruktúra, funkcia, kontext. Bratislava: AEPress 2010. 220 s. [Príloha: CD]

URBANCOVÁ, Hana: Piesne letného slnovratu na Slovensku ako súčasť slovanskej kultúrnej tradície. In: *Musicologica Slovaca*, 2013, roč. 4 (30), č. 1, s. 137 – 151.

VAŇKO, Juraj: K dynamike v pádovej a predložkovej sústave súčasnej slovenčiny. In: *Jazykovedný časopis*, 2010, roč. 61, č. 1, s. 43 – 56.